

Šejla Avdić ¹

Brunova koncepcija mnoštva svjetova

Sažetak

Članak predstavlja prikaz života i filozofske misli Giordana Bruna. Osvrt je usmjeren ka njegovom određenju Jednog i sukobu pred kojim se našao zbog svog mišljenja, odnosno životu u periodu kada je Inkvizicija određivala život ili smrt u odnosu na razmišljanje pojedinaca. Bruno je nastojao opstati slobodan i istrajan u borbi za svoju misao, jer živjeti život ispunjen dogmama i institucionalnim "istinama" nije slobodan život, a šta je život, ako ga provedemo u *pećini*².

Ključne riječi: *uzrok, počelo, svemir, Jedno, čovjek, zajednica.*

¹ Filozofski fakultet u Sarajevu

² Platon, Država. VII knjiga. Alegorija o pećini

Bruno's conception of a multitude of worlds

Summary

The article presents Giordano Bruno's life and philosophical thoughts. The review is directed towards his determination of the One and the conflict he faced before his opinion, that is, life in the period when the Inquisition determined life or death in relation to the thinking of individuals. Bruno sought to survive free and persevering in the struggle for his thought, because living a life filled with dogmas and institutional "truths" is not a free life, and what is life if we spend it in a cave.

Keywords: *cause, beginning, universe, One, man, community.*

Riječ filozofija, kao što je općepoznato, potiče od grčke riječi philia-ljubav, prijateljstvosophia-mudrost. Biti filozof znači težiti mudrosti, a mudrost određuje i odnosi se na intelektualno izražavanje na bilo kojem polju, te upražnjavanje morala i njegovih stavova koji vode srećnom i zadovoljnom životu. Filozofija se javlja u subjektu, koji nastoji odrediti svoju egzistenciju u svijetu i prikupiti sredstva koja će mu omogućiti ispunjeno bivanje. Ona je kao temeljno znanje u borbi s raznim oblicima destrukcija koje nastoje čovjeka oblikovati po svojim kalupima, tako što mu zadaju određene zakonitosti koje treba slijediti kroz religije, državne strukture i sl.

Prateći historijski tok mišljenja, jasno je koliko su trpljenja podnosili mišljenje i slobodno djelovanje. Mišljenje je uvijek bilo progresivno, revolucionarno i baš poradi tih karakteristika često ugnjetavano. Odnos prema mišljenju jeste ogledalo zajednice, jer mišljenje je djelovanje, a djelovanje je mišljenje.

Zajednica je skup različitih individua koje teže ka stvaranju jedinstva, dakle kao jedan sukcesivni niz koji se stalno nadopunjava i treba činiti jedno. Dolazak do jedinstva moguć je samo uz temeljni princip slobode koji nas određuje i omogućava izgradnju kako pojedinačnog, tako i zajedničkog identiteta.

Srednji vijek ili kako možemo često naći na opće prihvaćenu istinu. Mračni vijek, ukazuje na vladanje tame koja se širila od strane institucija u kojima je mišljenje i znanje dozvoljeno samo kao sredstvo za razvoj i širenje onog što je instituciona istina. Ali, kako se tok mišljenja ne može zaustaviti i kako znanje potrebuje slobodu, dolazilo je do

stalnih sukoba koji su mišljenje i slobodno djelovanje nastojali ugasiti.

Borba nikada neće ni prestati, jer uvijek će biti raznih ideologija koje će biti nametnute od strane manjih skupina kako bi dosegli dominaciju i zadovoljili vlastite interese, ali pitanje koje se nameće jeste trajnost takvog djelovanja koje je u suprotnosti od onog što je umsko djelovanje koje svojim nastupom biva zamijenjeno životinjskim kapacitetom djelovanja.

Pobjeda nad Srednjim vijekom označena je dobom Renesanse čiji se počeci javljaju u 13. stoljeću na području Italije, a kao period njenog širenja obuhvaća 15. i 16. stoljeće. Renesansa ne predstavlja buđenja pojedinaca, jer misao je živa, već njegovog oslobođanja od okova. Dakle, to je doba oslobođanja od svakog oblika u to vrijeme općeprihvaćenih autoriteta autoriteta, borbe protiv sholastike, Aristotela (tačnije dijela koja nisu originalni Aristotelovi spisi)

Novi početak, smioni prelaz ili prevladavanja onog prošlog, nije jednostavno. Tako je i doba Renesanse predstavljalo izgradnju novog pravca koji je bio nešto novo što je rušilo zgrade čiji su temelji protkani dogmama, zabudama, silom koja se usmjerava prema onima koji su zastupali različito mišljenje i pravac. Baš kao borba dobra i zla, jer istina je dobro, a neistina zlo. Nameće se pitanje kako odrediti jedno naspram drugog?! Odgovor se krije samo u slobodi kao principu, tj. u slobodi koja nam omogućuje preispitivanja svega što nas okružuje.

Ova određenja obilježila su Brunov pogled na mogućnosti mišljenja, proističe sa jedne strane iz njegovog studija Platona, odnosno Platoničkog shvatanja svijeta i, na drugoj strani, pripadnosti talijanskoj kulturi koja je upravo porađala renesansnu epohu u Evropi. Kroz svoja djela Giordano Bruno, na temelju svog Platoničkog obrazovanja i italijanske kulture, teži osloboditi mišljenje mračne noći i naznačiti početak novog dana. Bruno je onaj “koji je prevaleo prostranstva, prodro u nebo, prešao iznad zvezda, prekoračio granice sveta, pretvorio u prah i pepeo fantastične bedeme prvih, osmih, devetih, desetih sfera i svih drugih koje bi ovim mogli dodati beskorisni računi matematičara i slepa tvrdogavost vulgarnih filozofa.” (Bruno, 1979, 32-33)

Težnja ka spoznaji svijeta, njegovog uzroka i počela, biva jedna od glavnih tema Brunovih filozofskih rasprava. Filozofska ispitivanja kreću od određenja neposrednih uzroka, tj. od empirijske spoznaje u nadi i nastojanju pronalaska traga koji vodi ka spoznaji svemira, ali pri tome ne dotičući se pitanja prvog uzroka, jer je to područje teologije. Kada ne bi pravili distinkciju unutar pitanja filozofije i nepravedno dijelili zadatke na prirodne i teološke, tada bi mišljenje, odnosno znanje bilo obogaćeno kvalitetom, a u skladu sa tim i kvanitetom, što vodi ka jedinstvu, odnosno sigurnim temeljima. Tu već Bruno na izvijestan način dolazi u proturječje sa svojom kritikom Aristotela. Naime, on Aristotelovu koncepciju želi dovesti u pitanje prije svega u kontekstu mnoštva pokretača, ali, pripadajući povijesnom toku mišljenja, zapravo prihvata Aristotelovo određenje metafizike kao bogoslovlja. Zato i problem teologije za Bruna ustvari jeste problem metafizike što na kraju i vodi Brunovom sukobljavanju sa zvaničnim

teološkim postavkama i neprihvatljivosti njegove filozofije za skolastičku gnozu. Giordano Bruno započinje određenjem neposrednih uzroka i počela, ali time ne prihvata da je nebo granica i da je okružena sa ništa, već daje sebi slobodu da ispita i odgovori na pitanja koja mu pobuđuju sumnju.

Neposredni uzroci i počela mogu se posmatrati kroz svoje različitosti, jer imaju različito dejstvo na stvari. "...počelo je ono što iznutra sudjeluje u ustrojstvu stvari i ostaje u učinku, kao što govore za tvar i oblik koji ostaju u složevini ili pak o elementima od kojih se stvar slaže i razlaže. Uzrokom nazivaš ono što izravno sudjeluje u proizvodnji stvari i bit mu je izvan sklopa, kao što je to tvorni uzrok i svrha, kojoj je podređena proizvedena stvar." (Bruno, 1985., 42-43) Iz tog slijedi da je prvo potrebno odrediti tvorni uzrok koji uzrokuje proizvodnju stvari, a taj tvorni uzrok jeste, sveopći um. Sveopći um biva unutrašnje svojstvo svjetske duše, te mu ona kao sveopći oblik svemira biva podređena. Dakle, kao djelotvorni dio svjetske duše, sveopći um učestvuje u proizvodnji stvari i na taj način, neizravno prožima cjelokupnu prirodu. Svjetska duša, ako oblikuje i upravlja, kako Bruno navodi, onda se razumijeva kao unutrašnji i formalni dio svemira i time kao počelo, ali ako ne usmjerava ona se postavlja kao uzrok. Kao takva, svjetska duša nalazi se u svemu, ali u različitom obliku i time stvarima pridaje savršenstvo, odnosno oblikuje tvar koja po svojoj naravi, prema Brunovom mišljenju, nema nikakvog prirodnog oblika.

U nastojanju određenja neposrednih uzroka, Bruno dolazi do "subjekta umijeća" i "subjekta prirode" koji predstavljaju tragove kao osnov za mogućnost napredovanja u saznanju.

Kao počela javljaju se u jedinstvu kao tvar i oblik, gdje jedan biva tjelesan, a drugi bestjelesan, odnosno “prvi vidimo očima osjetila, a drugi okom razuma” (Bruno, 1985, 65) Iz toga proizilazi da postoje dvije supstancije koje treba razlikovati od akcidenција, a to su duhovna, bestjelesna i tvar, odnosno tjelesna supstancija.

Posmatrajući jedinstvo koje se ostvaruje između dvije supstancije i kompatibilnost kroz složevine, upućuje nas na zajednički korijen istih, jedno biće. Brunovo razumijevanje osnova najbolje je iskazano njegovom podjelom uma. “Postoje tri vrste uma: božanski, koji je sve; ovaj svjetski, koji sve stvara; ostali posebni koji postaju sve, jer je potrebno da se između krajnosti nađe ovaj srednji, koji je pravni tvorni uzrok, ne toliko izvanji koliko unutrašnji, svih prirodnih stvari.” (Bruno, 1985, 44-45) Božanski um predstavlja zakonodavca koji nameće zakone sveopćem umu, a sveopći um u skladu sa tim zakonima, kao onaj koji stvara, tvorni uzrok, određuje glavna svojstva svjetske duše. Nadalje, svjetska duša se postavlja kao unutrašnji i formalni dio koji oblikuje svemir. “Svemir je, dakle, jedan, beskonačan, nepokretan. Jedna je, velim, apsolutna mogućnost, jedan je čin, jedan je oblik ili duša, jedna je tvar ili tijelo, jedna je stvar, jedno je biće, jedno je najveće i najbolje koje se ne može pojmiti; stoga se ne može odrediti i omeđiti, i utoliko je beskraјno i beskonačno, pa je, prema tome i nepokretno.” (Bruno, 1985, 100) Biće kao apsolutno je nepokretno, jer je njegova potencija jednaka njegovom činu, ali kao takvo posredno pokreće sve.

Brunov prikaz cijeline, odnosno put koji vodi ka Jednom, podudara se sa Platonovim dualizmom svjetova. Platon

postavlja svijet ideja kao vječan i nepromjenjiv koji djeluje na promjenjivi, materijalni svijet. Djelatnost se ostvaruje posredno, posredstvom Demijurga koji je predstavljen kao graditelj materijalnog svijeta po uzoru na ideje. I time Platon uvodi jedinstvo u dualizam svjetova. Sličan slijed, pomenut u prethodnom paragrafu, nudi i Bruno, pri određenju Jednog, odnosno svemira.

Ispitivanje neposrednih uzroka vodi nas nastojanju da spoznamo i odredimo beskrajni svemir, odnosno Jedno. Beskrajnost svemira ne može se odrediti i spoznati čulima, jer čula su uvijek praćena poremećajima koji se nameću okruženjem. "Onaj koji je bi htio upoznati beskrajnost putem čula, bio bi sličan onome koji bi svojim očima hteo vidjeti supstanciju i suštinu; a onaj koji bi poricao stvar zato što nije zapažljiva ili vidljiva, porekao bi svoju vlastitu supstanciju i vlastito biće."(Bruno, 1979, 169-170) Dakle, Bruno ne smatra da je funkcija čula u spoznaji i dolasku do istine zanemariva, upravo suprotno, ona nam pomažu u prikupljanju materijala za naš razum, ali saznanje o stvarima koje su od nas odvojene prostorom i vremenom ostavljamo umu na prosuđivanje.

Dokazivanje svoje tvrdnje Bruno započinje kritikom Aristotelovog mišljenja o svemiru i svijetu, jer Aristotel smatra da je svemir ono sadržano u samome sebi, što implicira da izvan njega nema ništa. Bruno odbacuje i tvrdnje o mogućnosti postojanja dimenzijalnog svijeta u božanstvu čija je karakteristika bezdimenzionalnost ili pak božanstva koje mu pridaje samo oblik, i nastavlja da biva u ništavilu, jer božanstvo se ne određuje kroz ispunjenje nekog prostora. S obzirom na to kada bi i posmatrali Boga kao božanstvo u kojem je svijet ili u

čemu je on sadržan, to ne bi mogli doseći mišljenjem. “Jednom reći, da bi se izravno stiglo do cilja, čini mi se smešno reći kako izvan neba ne postoji ništa, da nebo postoji u samom sebi, smešteno slučajno, i u slučajno mesto, to jest prema svojim delovima.” (Bruno, 1979, 172) Kako je moguće ograničiti se na takvu tvrdnju, ne postavljajući iznova pitanje o postojanosti onog izvan granica ovostranog.

Svemir je beskrajan i kao takav ispunjen konačnim svjetovima koje u cijelini drži božanstvo koje je beskrajno i potpuno. Biće u čijem je sopstvu i potencija i moć, stvara, ne konačnosti, već beskrajnost, odnosno, ne jedan konačni svijet već mnoštvo svjetova, ne ostavljajući time prazan prostor. Time Bruno narušava koncept srednjovjekovnog mišljenja, navodeći da je moguće usmjeriti mišljenje prema konačnom ili beskrajnom određenju svemira, ali da to mora biti određeno i prema nauci, i prema zakonima, ali i vjeri. Nastojeći time pokazati da ne možemo ni konačnost prihvatiti, jer time se okrećemo samo prema vjeri, koja i mišljenje odjeva u prividni raskoš konačnost. Težnja treba biti usmjerena ka istini, jer oni koji su neobrazovani olako pristaju na obrazovanje kroz vjeru, koja pod maskom istine nastoji ostvariti vladavinu nad “sirovim svijetom”.

Postavkom beskrajnog bića u kojem su potencija i moć jedno, odnosno čin i mogućnost, Bruno izvodi beskrajnost svemira, a time i mnoštvo svjetova. Svemir biva beskrajan i nepokretan, on obuhvaća u sebe mnoštvo svjetova koji nastaju kao proizvod tjelesne i bestjelesne supstancije. Nadalje, dolazi do oblikovanja tvari posredstvom unutrašnjeg principa, tj. pojedinačnih duša koje određuju i kretanje. “Tako da prvi

princip nije taj koji pokreće, već miran i nepokretan, daje mogućnost kretanja beskrajnim i bezbrojnim svetovima, velikim i malim životinjama smeštenim u vrlo prostranom predelu svemira, od kojih svaka prema prirodi svoje snage ima moć da bude pokrenuta, i moć da pokreće, pa i druga svojstva.” (Bruno, 1979, 185) Kako bi to dokazao navodi dva aktivna principa kretanja. Prvi princip jeste onaj koji sve zajedno pokreće, a to je beskrajni princip, dok je drugi konačan, odnosno vezuje se, kako navodi Bruno, za konačnog subjekta i vrši se u vremenu i izvjesnoj uzastopnosti.

Prvi pokretač, omogućavajući kretanje, pokreće sve zajedno i time biva u svemu. Odnosno, kao osnov iz kojeg proizilaze neposredni uzroci, kao prvi uzrok, on biva u svemu i time se dovodi sve u Jedno. “I tako ne postoji prvi pokretač, koga po nekom redu prati drugi, do posljednjega, ili u beskrajnost, već su sva tijela koja se kreću podjednako blizu prvome, i podjednako udaljena od prvog univerzalnog pokretača.” (Bruno, 1979, 285) Dakle, prvi princip predstavlja osnov iz kojeg izrasta stablo koje se grana na tjelesnu i bestjelesnu supstanciju, koje završava plodovima mnoštva svjetova.

Sa Brunovim mišljenjem svemira, prvi put se jasno pojavljuje ideja o mišljenju univerzuma kao totaliteta, ipak, njegova nemogućnost da napravi odmak od Aristotelovog određenja metafizike kao bogoslovlja i discipline koja se bavi “onim što je prvo”, onemogućava ga da totalitet shvati u njegovom temeljnom značenju kroz mišljenje Ništa, zašto će se pretpostavke stvoriti tek sa Kantovom filozofijom. Vrijeme i prostor u kojem su živjeli kako Aristotel, tako i Bruno, odredilo

ih je i naspram njihovog mišljenja i filozofije, ali se svakako ne može zanemariti svaki povijesni korak u mišljenju. I Aristotelovo i Brunovo nastojanje određenja bitka i bivstvovanja ne prevazilazi područje bića kao bića, odnosno onog što jeste.

Brunovo shvaćanje beskonačnosti, međutim, udarilo je u temelje vladajuće gnoze i bilo “opasno“ za uspostavljeni skolastički sistem i priznate istine. Hans Blumenberg u Genezi kopernikanskog svijeta ukazuje na to da je upravo shvaćanje beskonačnosti svijeta ono što je velikog filozofa, kako Blumenberg naglašava heretika po svom egzistencijalnom opredjeljenju, odvelo na lomaču. “Brunovo shvaćanje beskonačnosti svijeta i broja svjetova bilo je jedno na ovaj centar kršćanske dogmatike usmjereno izazivanje: nema jedinog fakta, nema osobe, nema svetog pravila, niti jednom jedan pojedinačni svijet poslije Bruna nije smio za sebe u zahtjev uzeti veliku premisu, prikazujući, sadržavajući i stvarajući moć i volju, puninu i samorasipanje božanstva. Ali ako je već stvaranje bilo nenadmašni realitet kao prirodna reduplikacija božanstva, Božje postajanje čovjekom u njemu nije niti jedanput bilo “uznemirujuća epizoda“. Već je akt vjerovanja u to bio besmisleno lutanje, jedno demonstrativno preziranje onoga što je ovaj univerzum već bio i tek trebao postati bez ikakvog dodatka.“ (Blumenberg, 2010. str. 380) Za Blumenberga je Bruno bio preteča modernizma i najava nove metafizike, novog razumijevanja znanja i shvatanja mišljenja kao temeljne djelatnosti kroz koju se izražavaju osnovni metafizički principi. Zato Blumenberg upravo u poglavlju o Brunu u Genezi kopernikanskog svijeta najavljuje Kantovu transcendentalnu filozofiju kao svojevrsno zatvaranje

kopernikanskog kruga mišljenja. Kantov kopernikanski obrat, u tom smislu je, slobodnije rečeno, za Blumenberga definiranje onoga što se u povijesti mišljenja sa Brunovom filozofijom, u dalekim tragovima, najavilo. Bruno je pokazao da je problem univerzuma najvlastitiji problem ljudskog mišljenja, od kojeg on ne samo da ne treba, nego i ne može da pobjegne ili da ga zanemari. Metafizika u tom smislu, kako to kasnije kaže Heidegger slijedeći Kanta, ima određenje usuda ljudskog bivstvovanja.

Takvo određenje otvara pitanje razumijevanja čovjekovog mjesta u univerzumu. Jer objedinjujući sve u Jedno, Bruno i čovjeka postavlja kao biće univerzuma. Kao dio univerzuma on biva prinuđen na zajedničku ljubav tjelesnog i bestjelesnog i time u stalnoj borbi. Ljubav koja se razvija prema lijepim tijelima, prema Brunu, jeste akcidentalna, tj. ono do čega dolazimo osjetilima. No, do istinske ljepote vodi nas oko razuma, time dolazimo do onog što oblikuje tijelo i čini ga takvim kakvo jeste, a to je duša. Nadalje, kako se naša spoznaja kreće stepenicama osjetila, zatim razuma, najposlije dolazimo i do uma. Um u svom rasuđivanju vodi ka tvrdnji da je duša neuporedivo ljepša od tijela, ali time ne uzimajući, kako Bruno navodi, ljepotu duše same po sebi. Potrebno je graditi se dalje kako bi prevazišli nivo u kojem imamo razne oblike duša, te dosegнули ono što je po sebi dobro i lijepo. "To je onaj vrhovni vojskovođa koji jedini, postavljen pred oči misli što voluje, osvjetljava, ohrabruje, snaži i čini pobjedonosnim te misli, posredstvom prijezira prema bilo kojoj drugoj ljepoti i odbacivanja bilo kojeg drugog dobra."(Bruno, 1985, 203) Težnjom nadvaldavanja promjenjivosti i dosezanju onog božanskog, u stalnoj smo borbi i nastojanjima prevladavanja

sopstvenih žudnji. Ono što je pravi put u dolasku do cilja, skriva se samo u istini koja pobuđuje našu intelektualnu moć i nedozvoljava joj da ostane statična. Jer u nama je dio onog božanskog, koje nastoji doseći svoju potpunost i savršenstvo, kako bi gradilo Jedno.

Čovjek kao umstveno biće dio je univerzuma. U skladu sa tim njegova težnja treba biti usmjerena dolasku do istine, spoznavanju svoje vodilje, i time posredno spoznavanju Jednog. Osnova takvog puta bivstvovanja čovjeka nalazi se u njegovoj umstvenoj prirodi, prema kojoj on teži spoznaji univerzuma koja je u konačnom i spoznaja samoga sebe. Na taj način Bruno želi otvoriti put ispunjenja davnašnjeg antičkog zahtjeva “spoznaj samog sebe” u kojem čovjek kao umstveno biće može i treba tražiti jedino ispunjenje svoje egzistencije. Vođeni tim zahtjevom ljudi se obrazuju i u sticanju teorijskih istina, ili pak učenju raznih umijeća.

Slijedeći princip znanja i snagu mišljenja, Giordano Bruno je, kako to naglašava Hans Blumenberg, bio “prvi koji je događaj kopernikanske reforme utvrdio s onom u sljedećim stoljećima tako mnogo rabljenom metaforom početka jednog novog svjetla, kojim je svijetli dan započeo preko njega, Nolanca. Novo ovog dana je, dakako, samo nasuprot tami prošle noći srednjeg vijeka; jer sunce antike i njena “stara istinita filozofija“, sada se ponovo vraćaju.“ (Blumenberg, 2010, 369)

Ali, problem koji se javlja u zajednicama umstvenih bića, proizilazi iz narušavanja umstvenih principa. Kada dijaloška forma poprimi nametnuti monološki oblik recitiranja pojedinca, izgradnja znanja biva temeljena na proizvoljnim

zanosima. Takvim odnosom u komunikaciji, a time općenito u zajednici, dolazi do pogrešnog razumijevanja znanja, odnosno znanje se zamijenjuje ne-znanjem. Osobe koje se vode ne-znanjem kao znanjem, nastoje ga i predstaviti kao takvo, kako bi došlo do zadovoljavanja vlastitih interesa ili pak interesa manjine. Svako zlo proizilazi iz ne-znanja! Težnja predstavnika ne-znanja ogleda se u izgradnji puta na kojem će svi slijediti njihove neumstvene principe.

Gradeći zajednice na temeljima takvih principa nastojat će destruirati pokušaje napredovanja i razvića koji može poroditi različitost, odnosno vraćanje pravim vrijednostima. U redovima predstavnika antiduha, nije zastupljen samo sirovi svijet, već su tu i oni koji se nazivaju sveznalcima i koji se nameću uvijek kao učiteljima drugima. Kao takvi, oni ne prihvataju drugačije mišljenje, već svoje smatraju kao istinu, istinu koja se ne može izmijeniti, ako to nije učenjeno od strane njih i njima sličnih. Ishod takvih odnosa ogleda se i u duhovnom i u materijalnom siromaštvu.

Bruno jasno ukazuje na problem koji se razvija iz neznanja koje nosi masku znanja. Određenjem čovjeka kao umstvenog bića i prikazom njegove suprotnosti, nastoji prikazati šta nas čini dijelom Jednog, a šta narušava taj sukcesivni niz. Ključno je prepoznati i odrediti problem, jer samo tada smo u mogućnosti izvršiti kretanje, tj. promjenu. Na tragu posmatrajući zajednicu u kojoj živi, Bruno navodi: “No kako se i ovakvi nalaze u njoj, onda je to, jamačno, samo kao nečistoća, talog, izmet i strvine, tako da bi se mogli nazvati dijelom kraljevstva ili grada samo koliko je to i sliv dio broda; i zato bismo se zbog sličnih mogli osjetiti uvrijeđenim, a zbog

uvrede, osramoćenim. Iz reda ovih ne isključujem veliki dio doktora i svećenika, od kojih, ipak, neki, zahvaljujući doktoratu postaju gospoda, no većina ih ipak iskazuje onu neotesanu samovoljnost koju se prije ne usuđivahu pokazati, a zatim je zbog drskosti i umišljenosti koju stječu književničkim i svećeničkim ugledom, bezobrazno i bez ustezanja iznose na vidjelo; zato se nemojte čuditi ako vidite premnoge s takvim doktoratom i svećeničkim redom koji mirišu na krdo, stado i štalu više nego oni što su doista konjušari, kozari i čuvari volova.” (Bruno, 1985, 30)

Napravili smo par koraka unazad u doba 15. i 16. stoljeća, ali ne nalazimo ništa drugačije stanje od vremena iz kojeg dolazimo. Prisutna je borba znanja i ne-znanja, kao borba dobra i zla. Ono što iz zla proizilazi, jeste rat i siromaštvo, jednom riječju smrt. Problem suočavanja sa istinom je težak, što nalazimo detaljno obrađeno u knjizi *“Estradna znanosti i kultura konflikta”* koja i svojim naslovom jasno ukazuje na problem u koji zapada društvo, u kojoj Arnautović navodi sljedeće: “...ne treba se zavaravati da je rat, čak i kao odrednica svakodnevnosti, nadiđen i prevladan sve dok nije ukinuto društvo ne-znanja u cjelosti. On se sve do ovog ukidanja, samo odvija u nekim drugim oblicima i na neke druge načine, koji se na prvi pogled ne identificiraju i ne dovode u vezu s njim. Rat je trajno stanje društva ne-znanja, a forma života u njemu kultura konflikta. (Arnautović, 2018, 73) Jer, pojedinci kojih je sve više, “obrazuju” se, odnosno prikupljaju informacije poradi dosezanja ugleda, kako to i Bruno iskazuje, te da bi se pozivajući na to, ohrabрили širiti ne-znanje. Treba vratiti znanju mjesto koje mu prirodnim zakonom pripada i doseći cilj postojanja umstvenog bića. Na tom putu,

krenimo prvo od preispitivanja i izgradnje svog sopstvenog identiteta.

Giordano Bruno nas upozorava na to, pri čemu se njegovo djelo pojavljuje kao aktualno i danas. Time se pokazuje da je znanje sveltremeno, odnosno izvan svih interesa i društvenih normi uspostavljenih izvanduhoovnim razlozima. Povijest mišljenja u tome je jedinstvena i ne može se dijeliti na aktualnost i anahronost. Ono što pripada mišljenju i znanju, pokazuje to Brunovo djelo, kao i djela drugih velikih mislilaca, uvijek je aktuelno i uvijek je “suvremeno“. Moda, trend i društvena aktualnost su izvanjski, nepripadajući znanju i duhu, što ne znači da ih treba u potpunosti odbaciti, ali govori da se na ovim odrednicama ne mogu uspostavljati trajne vrijednosti i valorizirati znanje.

Literatura:

- Samir Arnautović, *Estradna znanost i kultura konflikta*, FDT, Sarajevo, 2018.
- Giordano Bruno, *Dve filozofske rasprave*, Veselin Masliša, Sarajevo, 1979.
- Giordano Bruno, *Optimizam slobodnog mišljenja*, Naprijed, Zagreb, 1985.
- Hans Blumenberg, *Geneza kopernikanskog svijeta*, Demetra, Zagreb, 2010.